

Często pojawiające się w tekście metafory, jakkolwiek dodają barwności językowi, to jednak utrudniają zrozumienie wyводу, np. s. 16: „W źródłach prawnych materie tych gałęzi były niejednokrotnie przemieszane”; s. 96: „Stosowano też krzyżowy ogień pytań”. Szczególnie uderza to w sytuacjach, kiedy poziom metafory nie jest oddzielony od poziomu faktów: „Inaczej niż w procesie cywilnym, nie ma wszelako danych o większej mocy dowodowej dokumentów niż świadków. Sąd w *cognitio* nie był wiązany przyznaniem się do winy, które podlegało jego swobodnej ocenie. Wymagano, by dowody w sprawach karnych były jaśniejsze od światła (*luce clariores*).” (s. 93).

Autorowi zdarzają się również błędy przesunięcia kategoryjnego: s. 120: „Od oskarżyciela odróżniano występującego w procesie inkwizycyjnym donosiciela (*delator*). [...] Z biegiem czasu nastąpiło jednak pewne zbliżenie między tymi osobami.” Można się domyślać, że do zbliżenia doszło nie między osobami, ale między rolami procesowymi oskarżyciela i donosiciela. Niejasność cytowanego wyżej stwierdzenia wynika z utożsamienia kategorii osób z kategorią funkcji jakie osoba może pełnić w procesie. Podobny błąd znajdujemy na s. 116: „*Quaestiones perpetuae* to nieurzędnicze wieloosobowe trybunały karne działające pod przewodnictwem *quaesitor*, którym była magistratura lub osoba podobna do niej kompetencyjnie (*iudex quaestionis*)”. Przewodniczącym w procesie przed *quaestiones perpetuae* był oczywiście urzędnik (*magistratus*), a nie magistratura, czyli urząd. Należy zauważyć, że do innej kategorii należy urząd, a do innej urzędnik, który go sprawuje. Z drugiej strony podobieństwo kompetencyjne może zachodzić pomiędzy urzędnikami, ale nie pomiędzy urzędnikami i osobami.

Jeżeli książka ma na celu popularyzowanie wiedzy na temat rzymskiego procesu karnego należałoby oczekiwać od Autora szczególnej dbałości o precyzję języka i jasność wyводу, niestety właśnie ten aspekt pracy budzi największe zastrzeżenia.

Mimo licznych zastrzeżeń recenzowana książka powinna się spotkać z zainteresowaniem ze strony historyków i historyków prawa, ponieważ stanowi pierwszą w polskiej literaturze próbę całościowego ujęcia szerokiej problematyki rzymskiego procesu karnego. Obszerna bibliografia, zawierająca tak polską jak i obcą literaturę poświęconą zagadnieniu, zamieszczona na końcu publikacji, stanowi duży atut książki.

ANNA PLISECKA (Warszawa)

„Ins Wasser geworfen und Ozeane durchquert”. Festschrift für Knut Wolfgang Nörr. Hrsg. von Mario Ascheri, Friedrich Ebel, Martin Heckel, Antonio Padoa-Schioppa, Wolfgang Pöggeler, Filippo Ranieri und Wilhelm Rütten, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2003, ss. XVI, 1112.

Międzynarodowy zespół wydawców, rozprawy pióra ponad sześćdziesięciu znanych badaczy z ponad piętnastu krajów – od Niemiec po Hiszpanię i od Ameryki po Japonię i Chiny, nazwiska ponad dwustu uczonych wielu specjalności występujących w Tabula Gratulatoria tworzą znak szczególnie tej imponującej księgi pamiątkowej, poświęconej uczczeniu jubileuszu znanego historyka prawa i profesora Uniwersytetu w Monachium, Knuta Wolfganga Nörra. Bogata i różnorodna tematyka księgi jest praktycznie w krótkim omówieniu nie do streszczenia, ale oddaje niezwykłą rozległość naukowych zainteresowań Jubilata.

Knut Wolfgang Nörr zdobył sławę zarówno dzięki epokowym dziełom traktującym o rozwoju europejskiej myśli prawniczej na obszarze od wczesnego średniowiecza po czasy nowożytne i współczesne, jak i za sprawą szczególnej troski, jaką przywiązywał do uwypuklenia związków historii prawa z dyscyplinami pokrewnymi, takimi jak historia *tout court*, nauka ekonomii, filozofia oraz teologia; był ambasadorem nauki swojego kraju w świecie i stale dbał o rozwój naukowego dialogu z badaczami wszystkich kontynentów. Jego rozprawy wyróżniają się znakomitą znajomością źródeł, umiejętnością egzegezy prawniczej, wyczuciem dla „ducha” badanej substancji, przejrzystości konstrukcji wywodów i jasnością argumentacji, a także – co szczególnie ważne – zmysłem dla badań komparatystycznych i ujęć integralnych.

Teksty zamieszczone w tomie pozwalają uzmysłwić sobie, jak wielkim był Nörr znawcą kanonicznego i rzymskiego prawa wieków średnich i ich oddziaływania na systemy prawne Europy tamtych czasów, prawdziwym mistrzem w łączeniu romanistyki, kanonistyki i germanistyki średniowiecznej. Zaczął od monumentalnej rozprawy poświęconej napięciom, jakie dawały o sobie znać między systemem papalnym a teorią koncyliaryzmu w doktrynie prawniczej (*Kirche und Konzil bei Nicolaus de Tudeschis*, 1964). Trzy lata później opublikował dzieło, stanowiące syntezę kanonicznego prawa procesowego. Było ono przenikliwą interpretacją a zarazem pochwałą jasnych i jednoznacznych reguł w prawie procesowym; stanowiło też obraz kształtowania się kierowniczej roli prawników-kanonistów w dziejach instytucjonalizowania się i biurokratyzowania wspólnej kultury prawniczej Europy (*Zur Stellung des Richters im gelehrten Prozeß der Frühzeit: Iudex secundum allegata non secundum constientiam iudicat*, 1967). Z równą kompetencją i swobodą wypowiadał się autor na temat dziejów prawa cywilnego w czasach nowożytnych i najnowszych (por. m.in. *Naturrecht und Zivilprozeß: Studien zur Geschichte des deutschen Zivilprozeßrechts während der Naturrechtsperiode bis zum beginnenden 19. Jahrhundert*, 1975). Prowadził intensywne badania nad rolą procesu cywilnego i jego wpływem na społeczny i gospodarczy rozwój Republiki Weimarskiej. Monografia, stanowiąca ukoronowanie wieloletnich dociekań na tym polu (*Zwischen den Mühlsteinen: eine Privatrechtsgeschichte der Weimarer Republik*, 1988) była wzorem połączenia w analizie różnych podejść znanych w prawoznawstwie. Autor dochodził do wniosku, że nauka prawa cywilnego lat międzywojnia przez długi czas nie potrafiła w Niemczech dotrzymać kroku wyzwaniom rzuconym przez niebywały wzrost gospodarczy, politykę społeczną i interwencjonizm wpierw autorytarnego potem – po 1949 – demokratyzującego się państwa. Fascynują prace Nörra traktujące o stanie i trendach rozwoju prawa cywilnego po drugiej wojnie światowej: *An der Wiege deutscher Identität nach 1945: Franz Böhm zwischen Ordo und Liberalismus*, 1993; *Das römische Recht zwischen Technik und Substanz: Bemerkungen zu seiner Rolle am Ende des 20. Jahrhunderts*, 1994; *Der Richter zwischen Gesetz und Wirklichkeit: die Reaktion des Reichsgerichts auf die Krisen von Weltkrieg und Inflation und die Entfaltung eines neuen richterlichen Selbstverständnisses*, 1996. Badania swe autor prowadził na szerokim tle porównawczych (tak np. w pracy *Iudicium est actus trium personarum: Beiträge zur Geschichte des Zivilprozeßrechts in Europa*, 1993). Dla uzyskania lepszego wyniku wszechstronnego badania Autor nie stronił od częstego sięgania do nie tylko prawniczej ale i politycznej doktryny. Klasyczne pozostaje tu Jego dzieło *Eher Hegel als Kant: zum Privatrechtsverständnis im 19. Jahrhundert*, 1991, które stanowiło znakomitą analizę niemieckiej myśli państwowej od Savigny’ego po Gierkego i w którym nie zabrakło także krytyki przyjmowanych rozwiązań.

Nörr zasłużył na swoją księgę, która też stanowi godne uhonorowanie osiągnięć Jubilata, tworząc ważnymi tekstami rozpraw rekonstrukcję, komentarz i rozwinięcie wielu jego wyników badania. Na osobne podziękowanie zasługuje renomowane Wydawnictwo Böhlau z Kolonii.